

br. Michał Jan Pacan OSPPE

Trasy pieszych pielgrzymek z Warszawy na Jasną Górę

1. Pielgrzymka piesza

Do połowy XIX wieku znane były w Polsce niemal wyłącznie pielgrzymki piesze. Pokonywanie drogi pieszo kryje w sobie ogromne walory osobiste i społeczne. Pielgrzymka piesza wymaga nie lada hartu ducha i trudu. Zmusza bowiem pielgrzymów do pokonywania pieszo wielu kilometrów drogi, wśród niewygód¹.

Piesza pielgrzymka (zwłaszcza liczna, długa i bogata w program, jak Warszawska Pielgrzymka Piesza² - o niej tu głównie będzie mowa), wraz z ofiarami, cierpieniami, które są od niej nieodłączne, z modlitwami i rozważaniami, które towarzyszą pątnikom i z całą atmosferą, w której się odbywa - staje się bardzo czytelną wykładnią stanu człowieka i Kościoła³.

Wśród sposobów odbycia przez pielgrzymów drogi z Warszawy na Jasną Górę wyróżnić można dwie zasadnicze kategorie pielgrzymek: piesze i korzystające ze środków komunikacji (przede wszystkim kolej), ale nie brakowało także korzystających na pewnym odcinku z żeglugi rzecznej (Wisła, Narew). Miały miejsce również pielgrzymki - wycieczki rowerowe⁴. Dziś popularne stało się pielgrzymowanie autokarami.

2. Rys historyczny - prehistoria pielgrzymowania z Mazowsza

Główny nurt pątnictwa polskiego kieruje się już w XV w. ku Jasnej Górze. Już w roku 1429 król Władysław Jagiełło pisał do papieża Marcina V, że *“niezwykłe łaski ściągają do obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej pielgrzymów z całej Polski”*.

Jan Długosz około roku 1460 w swoich kronikach udokumentował, że na Jasną Górę *“zbiega się lud pobożny z całej Polski i z krain sąsiednich [...], często odprawia się pielgrzymki w dorocznym obrzędzie z powodu obrazu błogostawionej Dziewicy Maryi”*⁵. W nurt pielgrzymowania na Jasną Górę włączyło się Mazowsze. Tradycje stałego pielgrzymowania z tego terenu sięgają początków XV wieku⁶.

Jasnogórskie Księgi Cudów zawierają wiele wpisów osób pochodzących z miejscowości na Mazowszu. Już w 1402 roku został uleczoney z trądu ks. Mikołaj z Sochaczewa, który przybył do Częstochowy w pieszej pielgrzymce o chlebie i wodzie. Na podstawie tych ksiąg na Jasną Górę przybyły 42 pielgrzymki z terenów Mazowsza do roku 1642. Aleksandra Witkowska w swoich badaniach wykazała, iż pielgrzymowali indywidualni pątnicy z Warszawy, Zakroczymia, Żbikowa, Powiśla, Sochaczewa, Tarczyna, Rawy, Błonia aż po Nowe Miasto⁷, czyli całego Mazowsza.

Do spopularyzowania głównej trasy pielgrzymkowej z Mazowsza przyczynił się trakt handlowy z południa na północ. Prowadził on z Krakowa przez Olkusz, Lelów, Wieluń, Kalisz do Poznania, a jego północne rozgałęzienie przez Piotrków, Wolbórz, Rawę ku Warszawie. Częstochowa leżała na ruchliwym szlaku i często była "po drodze" nawiedzana⁸.

3. Trasy współczesne

Już na początku XVII w. znane są szlaki pątnicze z Mazowsza. Jeden z nich wiodł wspomnianym traktem handlowym przez Rawę, Wolbórz, Gidle, Św. Annę pod Przyrowem do Częstochowy.

Pierwszy opis drukowany tego szlaku przekazał nam ks. St. Zakrzewski w dziełku "Droga Częstochowska"⁹. Zebrał tam praktyczne wskazówki odbywania pielgrzymki. Dziełko to może być uznane za pierwszy przewodnik ruchu pielgrzymkowego z Mazowsza (Błonie) do Częstochowy. Autor opisał tam pewne zwyczaje, związane z pielgrzymką, z których niektóre zachowały się do naszych czasów¹⁰.

Z trasą tą niemal pokrywa się droga króla Jana III, który "18 lipca 1683 roku opuścił Wilanów, następnie przez Rawę i Wolbórz udał się do Częstochowy [...], z Częstochowy udał się na Kraków [...] i Wiedeń"¹¹. Prawdopodobne jest, iż w tej wyprawie lub we wcześniejszych podróżach do Częstochowy, Sobieski odwiedził sanktuarium w Studziannie, a stąd orszakiem wyruszył do Wolborza przez Inowłódz. Ze szlakiem przedstawionym przez ks. Zakrzewskiego, proboszcza z Błonia pod Warszawą i szlakiem Sobieskiego, w dużej mierze pokrywa się droga nazywana niekiedy: "gościńcem królewskim", która na pewnych odcinkach zbiega się z miejscowościami nawiedzanymi przez współczesne pielgrzymki z Warszawy.

Opis trasy pielgrzymki z Warszawy na Jasną Górę znajdujemy także u Wł. St. Reymonta, który w reportażu "Pielgrzymka do Jasnej Góry" relacjonuje dokładnie tę drogę. Wędrował nią wraz z innymi pątnikami w 1894 roku.

Od tego roku nie zauważamy żadnych zmian tradycyjnej trasy WPP, która jest kontynuacją pielgrzymki z 1711 roku¹². Piesze pielgrzymki z Jasnej Góry wracały także tą samą drogą, choć nawiedzano również inne miejsca uświęcone pątniczą tradycją.

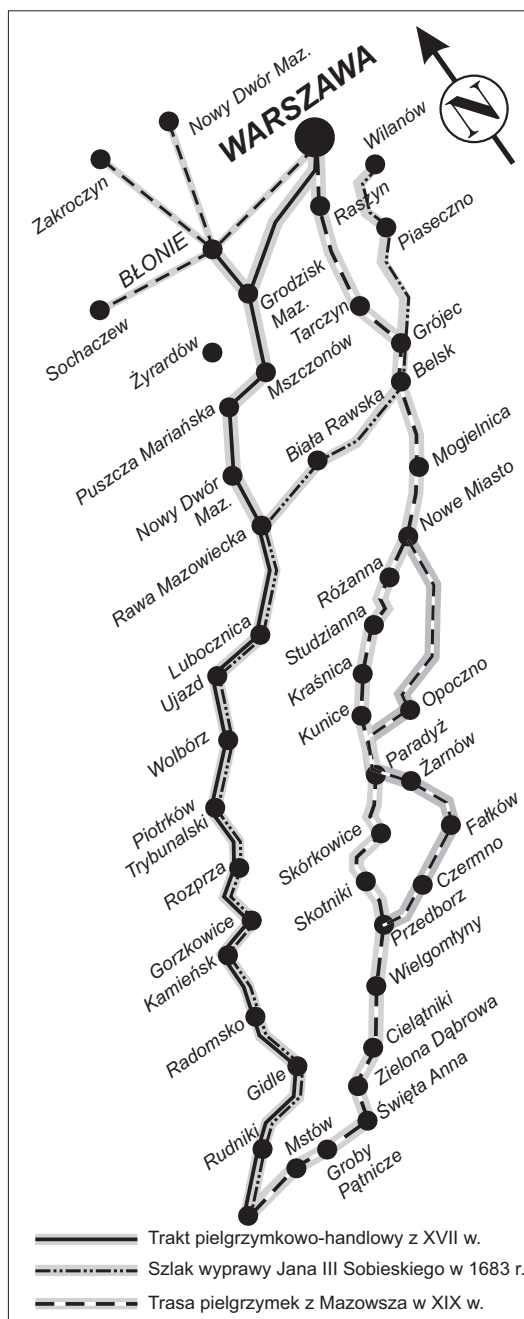
Badania o. Zachariasza Jabłońskiego wykazują, że droga powrotna do Warszawy w XIX w. wiodła właśnie dawnym traktem handlowym, a więc przez Radomsko, Piotrków, Wolbórz i Rawę.

Droga pielgrzymów z Warszawy i Mazowsza pokrywała się także z trasą innych pielgrzymek, stając się przez to jednym ze szlaków, a może i w niektórych latach - jedynym, po którym zmierzano do Jasnej Góry. Przykładem tego jest relacja Reymonta, że: "w Studziannie spotkały się cztery pielgrzymki, w tym jedna ze Zwolenia, zaś w Przedborzu aż siedem"¹³.

Na podstawie przedstawionych tu szlaków z Mazowsza na Jasną Górę stwierdzić można, iż na początku ruchu pielgrzymkowego z tamtych terenów szlaki wyznaczały trakty handlowe, które łączyły miasta z prawem jarmarków. Jednak z czasem trasa ukształtowała się przede wszystkim ze względu na mijane sanktuaria i miejsca pamięci narodowej. I taka została do dnia dzisiejszego. Małe zmiany mogły być tylko wywołane decyzją władz (zwłaszcza na terenie mijanych miast, szczególnie Warszawy), oraz klęskami żywiołowymi (powodzie, susza).

Trasa pielgrzymki, licząca 200-300 kilometrów z Mazowsza, wymaga przejścia każdego dnia około 30 km w pięciu lub sześciu odcinkach (etapach), różnymi drogami - zwykle polnymi lub biegnącymi wśród lasów - bez względu na warunki atmosferyczne¹⁴.

Pątnicy z Warszawy drogę tę pokonywali zwykle w dziewięciu dniach marszu, odprawiając nowennę przed świtem, ponieważ pielgrzymki przybywały na Jasną Górę niemal wyłącznie na odpu-

Ryc. 1. Historyczne trasy pieszych pielgrzymek z Mazowsza na Jasną Górę

sty. Obecnie tradycyjnie 9 dni idzie WPP, lecz zdarzały się nawet dwutygodniowe pielgrzymki piesze niewidomych z Warszawy, co potwierdzają kroniki Jasnej Góry: *“15 VII 1936 r. Dzisiaj przybyła Piesza Pielgrzymka Niewidomych z Warszawy - zorganizowało ją Zjednoczenie Pracowników Niewidomych w Warszawie. 211 niewidomych z towarzyszącą im opieką rodzin i krewnych pod przewodnictwem ks. Zimińskiego wyruszyło z kościoła św. Antoniego 2 bm. po nabożeństwie o godz. 8⁰⁰ idąc przez: Nowe Miasto, Studziannę, Wielkopolę, Gidle, Przyrów, przybyła szczęśliwie na Jasną Górę i powróciła koleją”*¹⁵.

Ewenementem stała się piesza pielgrzymka (12 studentów z księdzem), która wyruszyła z Warszawy 3 lipca 1938 r., nocując w Pamiętce, Nowym Mieście, Paradyżu, Wielgomłynach, idąc przez Gidle na nocleg w Świętej Annie i dochodząc szóstego dnia wieczorem na Jasną Górę. Grupa ta w ciągu 6 dni przebyła trasę pielgrzymek warszawskich¹⁶.

Obecnie z Warszawy obok WPP wyruszają cztery pielgrzymki. Idą one każda 10 dni (trzy na 15 sierpnia i jedna na 26 sierpnia). Są to: Metropolitalna Piesza Pielgrzymka Akademicka, wychodząca z kościoła Św. Anny. Idzie ona przez Niepokalanów, Miedniewice, Inowłódz, Sulejów i Gidle. Piesza Pielgrzymka Niepełnosprawnych z kościoła Św. Józefa na Woli - podąża ona szlakiem przez Bieniewice, Błonie, Waleriany, Żelazną, Łazisko, Przyglów, Mierzyn, Dmenin, Radomsko, Konary i Rudniki do Częstochowy. Pielgrzymka ta charakteryzuje się tym, że jej trasa prowadzi wyłącznie drogą asfaltową, aby mogli wziąć z niej udział pielgrzymi poruszający się na wózkach inwalidzkich - był to główny powód powstania tej pielgrzymki. Jest to, jak określają organizatorzy pielgrzymki: *“pielgrzymka bez barier architektonicznych”*. 5 sierpnia wyrusza z Warszawy jeszcze Praska Pielgrzymka Rodzin - zmierza ona ku Jasnej Górze przez Górę Kalwarię, Warkę, Białobrzegi, Odrzywół, Drzewicę, Opoczno, Żarnów, Przedbórz, Włoszczowę, Koniecpol i Przyrów. Ta pielgrzymka także idzie drogami utwardzonymi ze względu na dużą liczbę wózków dziecięcych, stąd na ich trasie znajduje się tak dużo miast.

Od 1983 roku z kościoła MB Zwycięskiej na Kamionku na Pradze wychodzi Piesza Pielgrzymka Praska - Pomocników Matki Kościoła. Jest to niewielka pielgrzymka (około 500 osób), podążająca na święto Matki Bożej Jasnogórskiej. Trasa tej pielgrzymki prowadzi przez Górę Kalwarię, Błotnicę, Przytyk, Przysuchę, Końskie i Św. Annę.

4. Warszawska Pielgrzymka Piesza

Warszawskie pielgrzymki piesze i kołowe organizowało Bractwo Pięć-rańskie, działające przy kościele OO. Paulinów w Warszawie pod wezwaniem Św. Ducha, które reprezentował Komitet Pielgrzymkowy. W zwiększającym się ruchu pątniczym powołano ten Komitet w 1912 roku pod nazwą Towarzystwo Pątnicze¹⁷. WPP zorganizowano po raz pierwszy w 1711 roku, jako wynik ślubowania Brac-

twą, którego przedstawiciele w duchu pokuty wyruszyli na "szlak jasnogórski", by wyprosić odwrócenie zarazy tyfusu plamistego, dziesiątkującego ludność Warszawy. Zobowiązano się do bezustannego kontynuowania rokrocznie pielgrzymiego trudu. Pielgrzymka ta jako jedyna, bez przerwy od założenia jest utrzymywana do dziś. Przetrwiała ona okres wojen napoleońskich, Powstanie Listopadowe i późniejsze represje. Nawet w okresie stanu wojennego po 1864 roku pielgrzymka nie upadła, choć obowiązywał zakaz uczestniczenia w niej duchowieństwa. Paulini prowadzili pielgrzymkę aż do kasaty klasztoru w Warszawie przez rząd carski w 1819 r.¹⁸ Dalej pielgrzymki prowadzone były przez ludzi świeckich, prezesów Bractwa czy tzw. przewodników¹⁹.

Niekiedy, jak się wydaje, spontanicznie tworzyły się pielgrzymki stanowo-zawodowe, np. na odpust MB Szkaplerznej pielgrzymowały w zdecydowanej liczbie kobiety-służące z Warszawy (w XIX wieku około 1000 rocznie)²⁰. Pod koniec XIX wieku na Jasną Górę szły trzy pielgrzymki. Wszystkie tradycyjnym szlakiem i jedną z nich opisał Reymont. Szedł on na Zielone Świątki - pątnicy składali się głównie z podwarszawskich chłopów. Mieszczanie, szlachta i niekiedy arystokracja podążała na Jasną Górę na święto MB Zielnej (15 sierpnia) lub tworzyła oddzielne pielgrzymki - orszaki rodowe.

O. Melchior Królik wykazał, iż w czasie II wojny światowej, a także w sierpniu 1944 r. podczas Powstania Warszawskiego małe grupy pątników wyruszyły z walczącej Stolicy na szlak pątniczy. Ważnym dla pielgrzymów stał się rok 1963. Otrzymała ona wówczas zakaz wyjścia. Pretekstem była epidemia ospy na niektórych terenach Polski. Paulini zdecydowali się poprowadzić WPP wbrew zakazowi. Ponad dwutysięczną pielgrzymkę w Częstochowie powitał Ks. Prymas Kard. Wyszyński²¹.

WPP stale wyruszała z kościoła Św. Ducha na Starym Mieście, lecz w czasie Powstania Warszawskiego kościół został zniszczony - pielgrzymka rozpoczęła się w kościele Św. Krzyża na Krakowskim Przedmieściu. W 1950 roku paulini powrócili do odbudowanego kościoła i przejęli kierownictwo pielgrzymki, i znów wyruszyła pielgrzymka-procesja na szlak jasnogórski z dawnego miejsca.

Pieszne pielgrzymki stawały się przedmiotem ataków ze strony władz zaborczych, okupacyjnych czy później komunistycznych. Tolerowano WPP z racji propagandowych jako argument wobec zagranicy o panującej w Polsce wolności religijnej²². Przełomowym wydarzeniem dla kształtu posługi duszpasterskiej w WPP stało się wprowadzenie od 1963 roku urzędzeń nagłaśniających. Pozwoliło to na wypełnienie programu duszpasterskiego w czasie marszu (konferencje, modlitwy, śpiew)²³. Odpoczynki były przeznaczone wyłącznie na spożywanie posiłków i rekreację. Tak więc zmienił się gruntownie charakter marszu i całej pielgrzymki.

5. Zachowania na trasie

Doświadczenie zewnętrzne pielgrzymki realizuje się w dwóch podstawowych wymiarach. Pierwszym jest coś, co można nazwać "krajobrazem sakralnym",

a więc kościoły, sanktuaria, kapliczki, cmentarze, krzyże przydrożne itp. Drugim wymiarem są kontakty z ludnością mijanych miejscowości²⁴. Integralną częścią "krajobrazu sakralnego" są także miejsca otoczone pątniczą legendą, jak góra Św. Magdaleny - Pustelnia, Góra Panieńska pod Mstowem, Cielętniki, Zielona Dąbrowa, Św. Anna, Wzgórze Zjawy, Przeprośna Górka i wiele innych²⁵.

Ruch, droga, krajobraz, przygody, nagłe olśnienia, radosne odkrywania pielgrzymującego Kościoła, to wszystko towarzyszy pątnikom²⁶. Kard. Wyszyński mówił w kazaniu do wychodzących na pielgrzymkę pątników w Warszawie w 1971 roku: *"Widząc was, pielgrzymów, wędrujących przez pola i lasy, przez osiedla, miasta, miasteczka i wioski - ludzie zastanawiają się nad celem waszej drogi, dlaczego idziecie? Przypominacie im, że jest Bóg, który pociąga serca Ludu Bożego i że są ludzie, którzy temu wołaniu Bożemu odpowiadają przez żywą wiarę"*²⁷.

6. Wymiary przestrzeni pielgrzymkowej

W pielgrzymce wyróżnia się podstawowe fazy: wyjście, marsz-wędrówka, ostatni odcinek drogi do sanktuarium, powitanie "na progu" świętego Miejsca, pobyt w sanktuarium i powrót. Każdemu z tych etapów powinno towarzyszyć i rzeczywiście towarzyszy inne duchowe przeżycie²⁸. Udział w pielgrzymce daje swego rodzaju pogładową lekcję historii narodu i jego chrześcijańskiej kultury. Pątnicy przemierzają ziemię zroszoną krwią poległych za wolność ojczyzny (Warszawa, Anielin, Polichno, Diabla Góra, Groby Pątnicze), jak i potem ludzi pracy na roli²⁹. Pielgrzymi stykając się z mieszkańcami doświadczają ich kultury, ich żywego folkloru, tradycji - zwłaszcza na ziemi opoczyńskiej.

Po drodze pielgrzymi mijają miejsca pamięci narodowej, znaczące w skali europejskiej zabytki historyczne (Inowłódz, Podklasztorze, Drzewica, Kartuzy, Mstów) i sakralne oraz słynne sanktuaria maryjne, między innymi w Lesznie, Niepokalanowie, Szymanowie, Miedniewicach, Puszczy Mariańskiej, Smardzewicach, Gidlach, Studziannie, Błotnicy, Skrzyńsku, Św. Annie³⁰. Wszystkie te miejsca, stanowiące kolejne etapy pielgrzymowania, są miejscami odpoczynku lub noclegu. Krótkie półgodzinne odpoczynki mają miejsce na ogół w małych miejscowościach, gdzie pielgrzymkę wita bicie dzwonów. Każda z dochodzących do kościoła grup zatrzymuje się przed nim. Grupa prowadząca nawiedza kościół. Zwyczaj wstępowania do wszystkich potwierdza Reymont³¹. Pielgrzymi są jakby opiekunami i fundatorami kościołów, kaplic, krzyży na trasie - szczególnie zauważamy to w pielgrzymce warszawskiej³² (Ryc. 2).

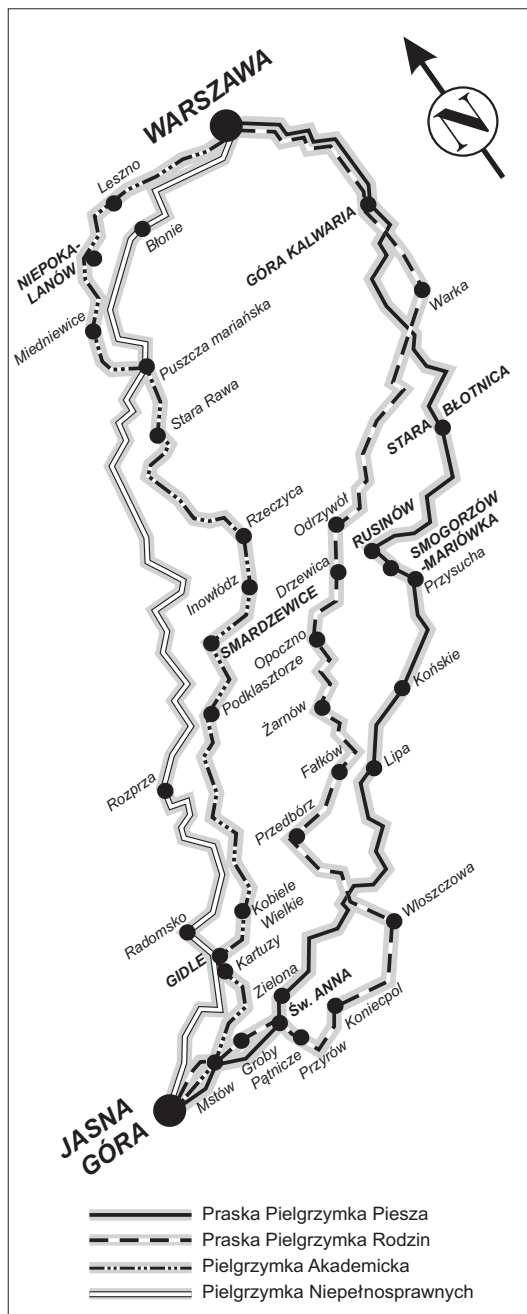
7. Ramy organizacyjne

Dla utrzymania koniecznej sprawności wielotysięczna pielgrzymka jest podzielona na kilkanaście grup (w zależności od liczby pątników), te zaś na oddziały i

pododdziały. Pielgrzymka dysponuje własnymi pojazdami dla przewożenia bagaży, ewentualnie chorych. Ma własne ambulatorium, jak również ochotniczą służbę sanitarną i lekarską³³.

Pielgrzymka podąża drogami polnymi, by nie tamować ogólnego ruchu. Daje to pątnikom dużo swobody, ale też żąda od nich dodatkowych ofiar. Jest za to bardzo atrakcyjna. Te same drogi, którymi zmierza pielgrzymka z Warszawy wyglądały zupełnie inaczej jeszcze kilkanaście lat temu - zniwelowano i utwardzono nawierzchnię, na niektórych odcinkach pokryto asfaltem. Dawne "przełaje" - wąskie ścieżki skracające odcinki wśród łąk i lasów stały się obecnie drogami czy nawet szlakami komunikacji publicznej.

Całość pochodu wraz z obsługą (samochody bagażowe, sanitarne, zaopatrzeniowe) rozciąga się na kilkanaście kilometrów, dlatego kierownicy poszczególnych grup mają do dyspozycji sprzęt radiofoniczny. Każdą pielgrzymkę poprzedza krzyż, a niekiedy z latarniami i sztandarami, zaś poszczególne grupy tzw. "lizak", tj. tablica na długim drążku z umieszczonym na niej numerem z kolorem czy nazwą. Nad sprawną organizacją marszu czuwa specjalna służba wyposażona w policyjne lizaki do kierowania ruchem pojazdów, gwizdki do ostrzegania ludzi i czasami radiotelefony. Jeśli ktoś czuje się słabo, ma możliwość skorzy-

Ryc. 2.

Sanktuaria i ważniejsze miejscowości na trasach pieszych pielgrzymek z Warszawy na Jasną Górę

stania z ewentualnego podwiezienia towarzyszącymi pielgrzymce samochodami na miejsce odpoczynku lub noclegu³⁴.

Przed laty taką rolę spełniały zaprzęgi konne, których czasami w pielgrzymce było od kilku do kilkuset wozów. W pielgrzymce, w której uczestniczył Reymont, "wozów idących z rzeczami i ludźmi jest 76"³⁵. Tradycję tę zachowuje jeszcze do dziś pielgrzymka z Tomaszowa Mazowieckiego.

Kolumny pielgrzymkowe są wyprzedzane przez kwatermistrzów, którzy rezerwują noclegi, regulują ruch samochodów bagażowych, ustalają miejsca punktów sanitarnych, składania bagaży, wyznaczają pola namiotowe itp.³⁶ Organizatorzy pielgrzymki (w czasach powojennych - paulini z Warszawy), w dużym stopniu decydują o jej profilu. Każda z pielgrzymek idących obecnie z Warszawy na Jasną Górę ma inny charakter. Do kierownictwa należy obok przygotowań rozważań tematów konferencji czy lektur także baza materialna: transport, opieka sanitarna, służba porządkowa - niezbędna dla bezpiecznego pokonywania trasy przez wielotysięczną rzeszę drogami publicznymi³⁷. Dla ilustracji zauważyć należy, iż np. w 1977 roku WPP podzielona na 32 podgrupy zajmowała przestrzeń w czasie marszu ponad 5 km. W następnych latach pielgrzymka jeszcze bardziej się rozrosła, tak więc trzeba było utworzyć trzecią kolumnę - powstałą z grup piętnastych. Zewnętrzne ramy służą duszpasterskiej posłudze w pielgrzymce, trwającej 9-10 dni. One też ulegały rozwojowi i przemianom spowodowanym m.in. zwiększającą się liczbą pątników i strukturą demograficzną (obecnie w pielgrzymkach uczestniczy ok. 80% młodzieży)³⁸.

8. Etapy Pieszej Pielgrzymki Warszawskiej

8. 1. Wyjście

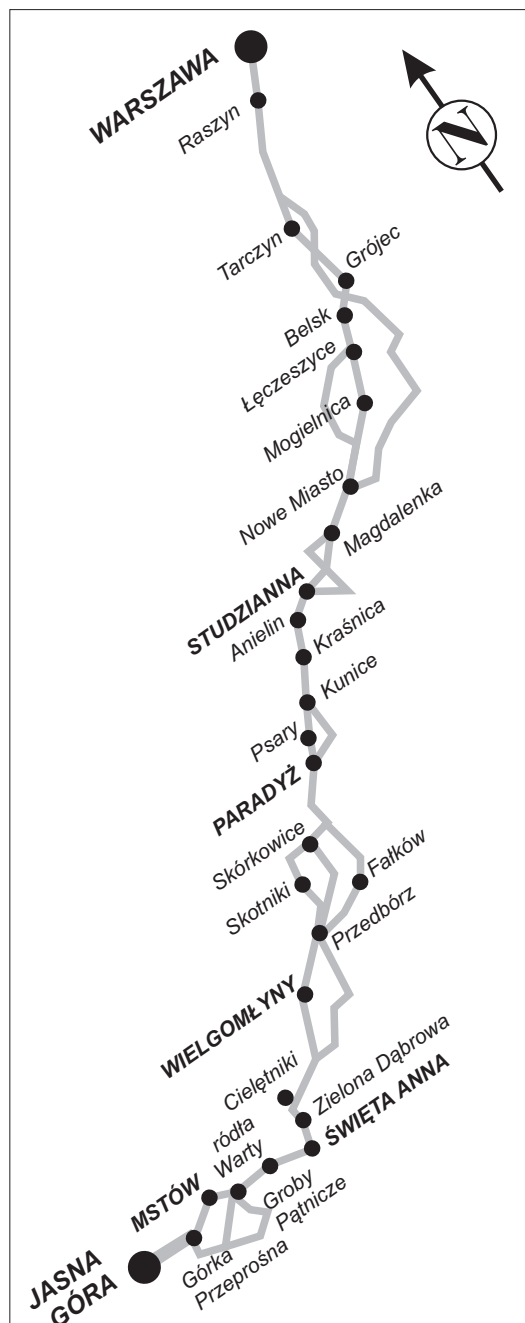
Warszawska Pielgrzymka Piesza odbywa się w dniach od 6 do 14 sierpnia. 6 sierpnia przy kościele Paulinów odprawiana jest wczesnym rankiem Msza św., po której Prymas Polski lub delegowany przez niego Biskup błogosławi wychodzących pątników³⁹. Od kościoła Św. Ducha pielgrzymka idzie ulicami: Nowomiejską, Podwalem, Senatorską, Elektorálną, Chłodną, Towarową, Grójecką i Krakowską do Raszyna⁴⁰. Bezpośrednio po wojnie pielgrzymka podążała ulicami: Krakowskim Przedmieściem, Nowym Światem, Alejami Jerozolimskimi i Grójecką - była to najprostsza trasa, lecz władze z czasem utrudniały przejście, zmieniały trasę, niekiedy dodając kilometrów, tłumacząc to dużym ruchem pojazdów, remontami ulic, budowami czy innymi bardziej lub mniej ważnymi powodami (imprezy świeckie).

Uroczyscie jest żegnana pielgrzymka przy kościele Św. Jakuba na ul. Grójeckiej - stąd zasadniczo wychodziła ona uformowana w grupy. Do tego kościoła pielgrzymów odprowadzano procesjonalnie, a w czasach zaborów tam właśnie się gromadzili wszyscy pątnicy i łączyli w kompanię⁴¹.

8. 2.Droga - przejście

Dziesiątki i setki kilometrów pątniczego szlaku przemierza się po traktach, wiejskich ścieżynach i “przełajowych rżyskach”, przez ubogie miasteczka i wsie Mazowsza, ziemi radomskiej, piotrkowskiej i częstochowskiej⁴². Wszędzie, gdzie gospodarzą ludzie, przed ich domostwami, przed opłotkami - wystawione są stoły lub zydle z wiadrami chłodnej wody, a nierzadko duże naczynia z barszczem lub kompotem. W grójeckim zagłębiu owocowo-warzywnym czekają kosze ogórków, pomidorów, jabłek, czasem bochny chleba i dzieże zsiadłego mleka. W miejscach bezludnych trafiają się zwykłe pułapki, czyli samochody z kuszącymi napojami i słodyczami z wątpliwą datą produkcji i po zawyżonej cenie⁴³.

Trzeciego dnia WPP opuszcza zamożne ziemie Grójecczyzny i okolic Nowego Miasta, a wchodzi w ubogie, piaszczyste tereny należące już do diecezji radomskiej. Doświadczeni pielgrzymi trasę w widłach rzeki Pilicy nazywają: “Siedem lasków, siedem piasków”⁴⁴. Minąwszy Nowe Miasto z sanktuarium Bł. Honorata Koźmińskiego, pielgrzymka wkracza w leśne dróżki zwane “pustynią”, gdzie każda grupa tradycyjnie odprawia drogę krzyżową. Choć kurz zatyka gardło, to mimo tego wielu z pątników odmawia sobie na tej trasie wody, aby przejść ją w duchu pokuty⁴⁵. U kresu tej drogi zakurzonych i spoconych pątników wita i podnosi na duchu ludo-

Ryc. 3. Miejsca związane z pątniczą tradycją na trasach pieszych pielgrzymek z Warszawy na Jasną Górę

wa orkiestra z pobliskich Nieznamierowic⁴⁶. Tuż za wioską Różanną znajduje się górką z kapliczką Św. Magdaleny, osnuta legendami ludowymi i pątnicznymi tradycjami⁴⁷. Pielgrzymka mija wiele takich legendarnych górek: Magdalenka, Panieńska Góra koło Studzianny, Jawia Góra pod Opoczmem, Diabla Góra koło Skórkowic, Wzgórze Zjawy, Małżeńska Góra koło Mstowa (zob. Ryc. 3.). W ten swoisty folklor pielgrzymkowy, spełniając wymagania ustalone tradycją, włącza się aktywnie młodzież grup piętnastych i siedemnastych⁴⁸.

W czwartym dniu WPP dochodzi do sławnego sanktuarium z łaskami słynącym obrazem i wspaniałą bazyliką w Studziannie.

Każda miejscowość na trasie pielgrzymki wiąże się z jakimś przeżyciem. Pielgrzymi mijają piękne kościoły, jak np. we wspomnianej Studziannie, Paradyżu czy Mstowie⁴⁹. Studziannę i Paradyż łączy droga przez "piaski i kamyki", oraz gęste lasy, w których walczył i zginął major Hubal.

Stare przysłowie: "Opoczyńskie kraje, korzec kopę, kopa korzec daje"⁵⁰ wskazuje, iż pola rodzą liche zboża, a ludność nie jest w stanie utrzymać się z pracy na roli. Mimo ubogich warunków pielgrzymka jest podejmowana godnie. Tak np. w dzień św. Wawrzyńca mieszkańcy Kunic odświętnie ubrani w opoczyńskie stroje oczekują na pątników, by wspólnie celebrować nieszpory z procesją i podejmować przy suto zastawionych stołach⁵¹.

W zasadzie idzie się cały dzień z półgodzinnymi odpoczynkami na trasie i ponad godziną przerwą obiadową, urządzaną tam, gdzie wypadło: cmentarz przykościelny, podwórka gospodarcze, łąki, las, polana⁵². Piękne krajobrazy radują oczy, lecz marsz utrudnia kurz unoszący się tumanem⁵³.

WPP mija dwa paulińskie klasztory: w Łęczeszycach i Wielgomłynach, oraz inne klasztory: w Nowym Mieście, Studziannie, Psarach, w Świętej Annie i Mstowie. Są to miejsca noclegowe lub dłuższe odpoczynki. Na drodze od Św. Anny do Mstowa pielgrzymi modlą się przy mogile zwanej Grobami Pątnicznymi - w tym miejscu w 1792 roku została wymordowana niemal cała pielgrzymka z Warszawy. Pozostała pamięć i pomnik z 1935 roku⁵⁴.

Trzeba wspomnieć o miejscu przy źródłach Warty pod Mstowem. Jest tam rozległa łąka a nad nią wzgórze (Małżeńska Góra, zwana także Panieńską). Tam zbierają się pielgrzymi z wszystkich grup, aby uczestniczyć we Mszy św., którą celebrowają wszyscy kapłani biorący udział w pielgrzymce pod przewodnictwem biskupa częstochowskiego⁵⁵. Moment ten wskazuje na wspólnotowość potężnej rzeszy pielgrzymów, złączoną pod znakiem szczególnego aktu religijno-pokutnego, uświadomianym sobie najpełniej ewangeliczne pojęcie "być w drodze".

8. 3. Dojście - ostatni etap

Gdy na horyzoncie pojawiają się wieże sanktuarium w Studziannie lub w Św. Annie, pielgrzymi padają na kolana pozdrawiając Maryję. Ogromnym przeżyciem jest ostatni dzień pielgrzymki, w czasie którego tuż za Mstowem pielgrzymi

przechodzą przez górę, z której po raz pierwszy można zobaczyć wieżę klasztoru jasnogórskiego. Jest to w tradycji pątniczej tzw. Przepróżna Górka. Po oddaniu na kolanach czci Matce Bożej pielgrzymi przepraszają się wzajemnie. Stara tradycja nakazuje zatrzymać się na tym wzgórzu - tutaj dają niekiedy upust emocje i łzy wzruszenia. Od tego miejsca wielu pątników idzie bosą, a w Alejach NPM w Częstochowie na kolanach⁵⁶. Na ogromnych łąkach za tym wzgórzem zbiera się cała pielgrzymka i przygotowuje do ostatniego odcinka marszu.

W ostatnim dniu pielgrzymka zwiększa się znacznie - dojeżdżają znajomi, rodzina, aby witać lub dołączyć do pielgrzymki. Już od 1846 roku (od uruchomienia kolei warszawsko-wiedeńskiej), a szczególnie w okresie międzywojennym, niemal każdego roku wprowadzano dodatkowe kursy pociągów ze stolicy, tzw. "pociągi spacerowe". Ich przyjazd tak planowano, by pątnicy kolejowi i piesi mogli dojść razem do sanktuarium⁵⁷.

8. 4. Ostatni odcinek drogi. Częstochowa - uroczyste powitanie

Tysięczne tłumy przy drodze, w oknach, na balkonach, ogłaszają oklaskami, okrzykami przybycie pielgrzymki. Droga usłana jest kwiatami. Rozbrzmiewa dzwon z Jasnej Góry, jak echo odpowiadają mu inne⁵⁸. Czołówka WPP, składająca się z zasłużonych pielgrzymów i kierownictwa, idzie przed wszystkimi grupami i zawsze nawiedza każdy kościół, także kościół Św. Zygmunta w Częstochowie - co jest zwyczajem tylko tej pielgrzymki. Przy tym kościele na pielgrzymkę zwykle czeka, wita i wprowadza w bramy Jasnej Góry - Prymas Polski⁵⁹. Każda grupa wchodzi radośnie na jasnogórskie błonia i tu klęka lub pada krzyżem, oddając hołd Czarnej Madonnie. Po prezentacji grupy przechodzą do Kaplicy Cudownego Obrazu w skupieniu i ciszy. Przechodzenie grup przez Sanktuarium trwa od godz. 14⁰⁰ do późnych godzin nocnych. Bywało, że grupy siedemnaste wchodziły 15 sierpnia rano. WPP przychodzi na Jasną Górę na odpust Wniebowzięcia NMP, znany pod nazwą MB Siewnej. Dołącza do potężnej rzeszy pielgrzymów przybyłych pieszo i dojeżdżających pociągami czy autokarami ze wszystkich stolic biskupich, by w kilkusettyśmym tłumie przeżyć uroczystości jasnogórskie.

8. 5. Pobyt w sanktuarium i zakończenie pielgrzymki - powrót

Pielgrzymi aktywnie włączają się w całodniowy program odpustowy. Oficjalnie pielgrzymka jest uważana za rozwiązana wraz z zakończeniem Mszy św. "pielgrzymkowej" na Jasnej Górze. Wierni pielgrzymi odjeżdżają specjalnym pociągiem dopiero 16 sierpnia po porannej Mszy św. w Bazylice i pożegnaniu przed Cudownym Obrazem MB Jasnogórskiej.

Po powrocie do Warszawy pielgrzymi tworzą kolumnę i przechodzą uroczystie z dworca PKP do kościoła OO. Paulinów na ul. Długiej na nabożeństwo dziękczynne kończące pielgrzymkę.

Kościół Paulinów w Warszawie uznawany jest za “pielgrzymkowy”, gdyż trwa tam przez cały rok duszpasterstwo dla całej pielgrzymki i poszczególnych grup (Msze-św., spotkania, pielgrzymki autokarowe do innych ośrodków kultu)⁶⁰.

Pielgrzymki warszawskiej niepodobna opisać ani opowiedzieć. Trzeba ją przeżyć samemu. Obejmuje ona i łączy w sobie wiele różnorodnych elementów. Dzień więc drogi w stanie łaski stwarza warunki całkowitej koncentracji na Bogu. Najważniejsze jednak jest to, że pielgrzymka jest okazją do świadczenia sobie nawzajem miłości ewangelicznej (choćby tylko uśmiechem).

Dziś, przy ogromnym rozwoju środków komunikacji, piesza pielgrzymka jest prawdziwym “glupstwem i zgorszeniem”. Staje się wyznaniem wiary i protestem przeciw zagubieniu proporcji pomiędzy wartościami techniki i humanizmu, pomiędzy działaniem człowieka i samym człowiekiem. Mimo utrudnień szlaki “nie zarastają”, lecz wciąż powstają nowe trasy pielgrzymek zdążających na Jasną Górę nie tylko z Warszawy.

Przypisy:

- ¹ W. Zalewski, *Jasna Góra 1382-1982*, Łódź 1982, s. 203.
- ² Nazwa Warszawska Pielgrzymka Piesza będzie w tekście używana w skrócie - WPP.
- ³ R.J. Abramek, *Pielgrzymka, w: Pątniczym Szlakiem Orlich Gniazd*, red. Z.S. Jabłoński, Jasna Góra - Częstochowa, 1993, s. 124.
- ⁴ S.Z. Jabłoński, *Jasna Góra - ośrodek kultu maryjnego (1864-1914)*, Lublin 1984, s. 245.
- ⁵ J. Długosz, *Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, wyd. J. Dąbrowski, Warszawa 1961, s. 157.
- ⁶ Por. A.K. Zyskowska, *Jasnogórskie miracula w XV-XVI wieku*, Lublin 1965, s. 39 [mps].
- ⁷ A. Witkowska, *Kult jasnogórski w formach pątnicznych do połowy XVII w.*, w: “Studia Claromontana” 5, Jasna Góra 1984, s. 168.
- ⁸ Tamże, s. 149.
- ⁹ A. Zakrzewski, *Pielgrzymka i folklor pątniczny w świetle siedemnastowiecznych “przewodników” do Jasnej Góry Częstochowskiej*, w: *Peregrinationes*, red. H. Manikowska i H. Zarębska, Warszawa 1995, s. 214.
- ¹⁰ Wł. Zalewski, *Jasna Góra, dz. cyt.*, s. 203.
- ¹¹ Z. Wójcik, *Rok 1683 w korespondencji Jana III z Marią Kazimierą (wstęp)*, w: M.K. i J. Sobiescy, *Listy okresu odsieczy wiedeńskiej*, Warszawa 1983, s. 12.
- ¹² R.J. Abramek, *Pielgrzymka, dz. cyt.*, s. 126.
- ¹³ Por. W.S. Reymont, *Pielgrzymka do Jasnej Góry*, Warszawa 1988.
- ¹⁴ W. Tochmański, *Idzie nowych ludzi plemię*, w: *Z pielgrzymką do Częstochowy*, red. M. Borzyszkowski, Olsztyn 1985, s. 393.
- ¹⁵ Kronika AJG 2/9/49 (od 1936-1937 r.) O. Norbert Motylewski, s. 109 [rkps].
- ¹⁶ Z. Iwaniszewski, *Akademicki lud pielgrzymujący*, w: *Młodzież Katolicka*, (DA, Św. Anna) 5(57) r. IX, Warszawa 1981, s. 13.
- ¹⁷ S.Z. Jabłoński, *Jasna Góra - ośrodek kultu maryjnego, dz. cyt.*, s. 253.
- ¹⁸ W. Zalewski, *Jasna Góra, dz. cyt.*, s. 205.
- ¹⁹ R.J. Abramek, *Pielgrzymka..., dz. cyt.*, s. 125.

Trasy pieszych pielgrzymek z Warszawy na Jasną Górę

- ²⁰ Por. S.Z. Jabłoński, *Jasna Góra - ośrodek*, dz. cyt., s. 258.
- ²¹ R.J. Abramek, *Pielgrzymka...*, dz. cyt., s. 126.
- ²² Z. Jabłoński, *Ruch pielgrzymkowy na Jasną Górę szansą ewangelizacji (1962-1987)*, w: *Przewodniczka*, Jasna Góra-Częstochowa 1994, s. 200.
- ²³ Tamże, s. 203.
- ²⁴ M. Mycielski, *Droga pątnika do sanktuarium jasnogórskiego na przełomie XIX i XX wieku*, w: "Studia Claromontana", t. 9, Jasna Góra 1988, s. 131.
- ²⁵ Por. tamże, s. 131.
- ²⁶ Por. T. Strojanowski, *Druga Akademicka*, w: *Z pielgrzymką do Częstochowy*, red. M. Borzyszkowski, Olsztyn 1985, s. 340.
- ²⁷ S. Wyszynski, *Kazanie do pielgrzymów wygłoszone w kościele pw. Św. Ducha Ojców Paulinów 6 VIII 1971 r.*, Archiwum WPP [mps].
- ²⁸ Z.S. Jabłoński, *Maryjny wymiar pielgrzymowania*, w: *Pątniczym Szlakiem Orlich Gniazd*, red. Z.S. Jabłoński, Jasna Góra - Częstochowa 1993, s. 134.
- ²⁹ Por. K. Błęsińska, *Wędrownie rekolekcje*, w: *Z pielgrzymką do Częstochowy*, dz. cyt., s. 405.
- ³⁰ W. Tochmański, *Idzie nowych ludzi plemię*, dz. cyt., s. 393.
- ³¹ S. Reymont, *Pielgrzymka...*, dz. cyt., s. 23.
- ³² H. Kurpiszewska, *Jasnogórskie stacje drogi krzyżowej*, w: "Studia Claromontana", t. 2, Jasna Góra 1981, s. 308.
- ³³ Por. W. Zalewski, *Jasna Góra*, dz. cyt., s. 206.
- ³⁴ Por. J. Kamiński, *Serdeczna wizyta*, w: *Z pielgrzymką do Częstochowy*, dz. cyt., s. 103.
- ³⁵ Por. W. Reymont, *Pielgrzymka...*, dz. cyt., s. 8.
- ³⁶ Por. Z. Kamiński, *Serdeczna wizyta*, dz. cyt., s. 104.
- ³⁷ Por. Z. Jabłoński, *Ruch pielgrzymkowy*, dz. cyt., s. 201.
- ³⁸ Por. M. Królik, *Kronika Pielgrzymki Warszawskiej*, s. 132 [rkps].
- ³⁹ Por. W. Zalewski, *Jasna Góra*, dz. cyt., s. 206.
- ⁴⁰ Cz. Śmigieński, *Pąć szła*, w: *Z pielgrzymką do Częstochowy*, dz. cyt., s. 134.
- ⁴¹ W. Reymont, *Pielgrzymka...*, dz. cyt., s. 8.
- ⁴² B. Rudnicki, *Szlakiem bożych pomyleńców*, w: *Z pielgrzymką do Częstochowy*, dz. cyt., s. 62.
- ⁴³ Tamże, s. 62.
- ⁴⁴ Cz. Śmigieński, *Pąć szła*, dz. cyt., s. 138.
- ⁴⁵ S.B. Piasecka, *Wspomnienie z pielgrzymki jubileuszowej*, w: *Z pielgrzymką do Częstochowy*, dz. cyt., s. 238.
- ⁴⁶ Por. K. Błęsińska, *Wędrownie rekolekcje*, dz. cyt., s. 405.
- ⁴⁷ Por. W.S. Reymont, *Pielgrzymka...*, dz. cyt., s. 47.
- ⁴⁸ Por. R. Konarzewski, *Siedemnastka - miedziana*, w: *Z pielgrzymką do Częstochowy*, dz. cyt., s. 384.
- ⁴⁹ S.B. Piasecka, *Wspomnienie*, dz. cyt., s. 239.
- ⁵⁰ W.S. Reymont, *Pielgrzymka...*, dz. cyt., s. 56.
- ⁵¹ Por. S.B. Piasecka, *Wspomnienie*, dz. cyt., s. 240.
- ⁵² J. Kamiński, *Serdeczna wizyta*, dz. cyt., s. 105.
- ⁵³ Por. M.T. Grotowska, *Mój dar*, w: *Z pielgrzymką do Częstochowy*, dz. cyt., s. 192.
- ⁵⁴ R.J. Abramek, *Pielgrzymka*, dz. cyt., s. 126. Akcja ta u progu rozbiorów potraktowana została jako egzekucja polityczno-wojskowa.

- ⁵⁵ S.B. Piasecka, *Wspomnienie*, dz. cyt., s. 240.
⁵⁶ Por. tamże, s. 240.
⁵⁷ Por. S.Z. Jabłoński, *Jasna Góra - ośrodek*, dz. cyt., s. 246.
⁵⁸ R. Konarzewski, *Siedemnastka*, dz. cyt., s. 389.
⁵⁹ W. Zalewski, *Jasna Góra...*, dz. cyt., s. 206.
⁶⁰ Por. Instrukcja WPP, 1994.

Pilgrimage Routes from Warsaw to Częstochowa

(SUMMARY)

Movement along a road, the changing countryside, churches and cultural monuments, excitement and adventure, inspiration, fatigue and joy are all things that are encountered by pilgrims, that is people who for religious reasons set off in a group for a particular religious shrine. Already by the 15th century Jasna Góra (Clarus Mons) at Częstochowa was the major focal point in Poland for pilgrimage, and hence not surprisingly there is an abundance of travel accounts of the roads to Częstochowa. There were already well-defined pilgrimage routes from the region of Mazovia, on the plains of Central Poland, to Jasna Góra by the 17th century. An important one was the north-south trading road from Cracow via Lelów, Częstochowa, Piotrków, and Rawa to Warsaw, about which there is a good store of information available in accounts by pilgrims. The earliest of these is the 1623 brochure entitled *Droga częstochowska* [The Częstochowa Road] by Father Zakrzewski, the first printed information on the subject. More information is to be found in the descriptions of the journeys to Częstochowa by the Polish kings (such as King John III Sobieski) and princes of the Church, whose starting point would often be Warsaw. A full description of the pilgrimage route has been left by the early twentieth-century novelist, Władysław Reymont, in a report entitled *Pielgrzymka do Jasnej Góry* [A Pilgrimage to Jasna Góra]. He made the passage in 1894 as a participant in a pilgrimage along the traditional route of the Warsaw Pedestrian Pilgrimage which sets off from the Pauline Church and has continued essentially unchanged ever since its origins in 1711 down to modern times. Pilgrims who covered the distance on foot would return on foot too, but sometimes they would choose another pilgrimage route for the return journey. Itineraries used, and still continue to be determined by the places of religious worship, and monuments of national heritage passed on the way, the traditional points on the route, and for convenience of organisation. Nowadays there are seven major pilgrimages which set off every year from Warsaw to Częstochowa, each comprising a marching column of over ten thousand. Each of these events has its own traditions and customs. They also have their own routes which often overlap on particular stretches. As many as five of these major pilgrimages set out from Warsaw for the Feast of the Assumption (August 15th) at Jasna Góra, and they join up into a group several hundred thousand strong outside the gates of the Monastery at Częstochowa.